

N:o 298.

Af herr **F. Berg** i Stockholm, *i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående statsunderstöd till kommunala och enskilda läroanstalter.*

I Kungl. Maj:ts nyligen till Riksdagen aflämnade proposition n:r 163 angående statsunderstöd till kommunala och enskilda läroanstalter upptages till lösning en skolorganisatorisk fråga, som länge hållits sväfvande men nu borde vara mogen för afgörande. Den riktning, i hvilken densamma af Kungl. Maj:t sökes löst, är ock i hufvudsak uppenbarligen den riktiga.

I det anförande till statsrådsprotokollet, hvarmed propositionen motiveras, påpekar statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet (sid. 129), att i vårt land utgifterna för den af staten bekostade högre undervisningen äro jämförelsevis dryga, detta naturligtvis väsentligen på grund däraf, att antalet statsläroverk hos oss är i förhållande till landets folkmängd särdeles stort.

Icke desto mindre framställes oafåtligen det krafvet, att samma förmån, som läroverksstäderna åtnjuta, i det staten tillhandahåller deras barn undervisning af högre och dyrbarare art än folkskolans, måtte beredas äfven alla andra mera betydande orter, helst genom upprättande af fullständiga läroverk, realskolor eller statssamskolor, men, i fall detta ej kan utverkas, åtminstone genom beviljande af statsunderstöd åt därstädes befintliga enskilda eller kommunala »samskolor».

Under de senare årtiondenas ekonomiska uppsving — yttras härom i propositionens motivering (s. 123) — hafva i samband med landets fortgående industrialisering och kommunikationsväsendets utveckling uppstått en del stadsliknande samhälligheter, hvilka i afseende å såväl invånarantal som kommersiell och industriell betydelse för den kringliggande orten öfverträffa ej så få städer, där allmänt läroverk af ålder varit

inrättadt. Sålunda funnos år 1906, förstadssamhällen oräknade, omkring 30 köpingar och municipalsamhällen, som räknade mera än 2,000 invånare, af dessa 5 med ett invånarantal af 3,000—4,000 och 8 med 4,000 eller därutöfver. Härvid har jag icke tagit med i räkningen de folkrika samhällen, som fortfarande tillhöra den landskommun, där de äro belägna.

Det säger sig själft, att å flera af dessa orter behovet af en skolbildning, som går utöfver omfånget för folkskolans verksamhet, skall göra sig gällande.

Om det nu måste erkännas, att det bildningsbehof, som sålunda föreligger, och om hvars utomordentligt snabba och starka tillväxt ingen kan vara i tvekan, kräfver tillgodoseende från statens sida, erbjuda sig härför två olika vägar.

Antingen kan man, i enlighet med gammal slentrian och utan tanke på framtidskonsekvenserna, sträfva att få ifrågavarande behof tillgodosedt på det sättet, att »samskolor» alltfort inrättas enligt hittills gängse typ, d. v. s. med parallellklasser till folkskolan och med ett bildningsmål, som endast i afseende å främmande språk afgjort öfverskjuter dennas. Men man kan då ock, såsom ofta blifvit framhållet, bland annat i en vid 1903 års riksdag af undertecknad och hr E. Hammarlund i ämnet väckt motion, vara förvissad, att utvecklingen icke skall afstanna, förr än man hunnit därhän, att hela vårt land blifvit öfverspunnet med ett nät af dylika samskolor, lika dyrbart som vårt nuvarande folkskolesystem, men i olikhet med detta afsedt icke för alla samhällsklasser utan endast för de mera bemedlade.

Å andra sidan kan man, ryggande tillbaka för en skolorganisation, som vore så absolut oförenlig med det demokratiska samhällsskick, vi dock nu gå till mötes, tänka sig det omnämnda bildningsbehovet tillgodosedt icke genom *parallellanstalter* till folkskolan utan genom *öfverbyggnader* på denna.

Det är på den senare af dessa båda vägar, som föreliggande proposition om upprättande af kommunala »mellanskolor» slagit in, och det är härigenom, som den med säkerhet kommer att erhålla en afgörande betydelse för vår följande skolhistoriska utveckling.

»Den bärande idén i förslaget», yttrar departementschefen i sitt anförande till statsrådsprotokollet (s. 129), »är den, att de ifrågavarande samhällenas ekonomiska resurser icke skulle splittras på två parallellt med hvarandra löpande skolformer, utan samlas på en enda läroanstalt. Bättre än en klent utrustad samskola, delvis jämnlöpande med en klent utrustad folkskola, är enligt min mening en väl utrustad mellanskola, byggd på en god folkskola.»

Genom den sålunda gifna motiveringen för de kommunala mellanskolorna har grundsatsen »folkskolan som bottenskola» blifvit oåter-

kalleligen erkänd såsom grundval för vårt skolväsendes fortsatta utbildning. Visserligen undantages från tillämpningen af denna grundsats det allmänna läroverket, hvars organisation för närvarande skulle lämnas däraf alldeles oberörd. Häremot synes emellertid intet vara att invända. Man kan mycket väl hysa den öfvertygelsen, att i en framtid de sociala fördomarna skola hafva så försvagats, att de rent *pedagogiska* synpunkterna kunna få vid det offentliga undervisningsväsendets ordnande blifva bestämmande, och man kan tro, att den fullständiga tillämpningen af grundsatsen »folkskolan som bottenskola» då skall komma af sig själf såsom en utvecklingens mogna frukt. Men just därför kan man godt gifva sig till tåls, äfven om det nya endast långsamt arbetar sig fram. Den dualism, som skulle ligga däruti, att vissa till realskoleexamen ledande undervisningsanstalter vore byggda på tre folkskoleklasser (»realskolorna»), andra åter på sex (»mellanskolorna»), äger sin fulla motsvarighet på många andra samhällslifvets områden, där det ju är en vanlig företeelse, att äldre former stå kvar vid sidan af yngre, tills erfarenheten hunnit visa, att de senare utan olägenhet kunna ersätta de förra. Tills den tiden är inne, böra läroverket och folkskoleväsendet stå vid sidan af hvarandra utan att inkräkta på hvarandras fria utveckling af sina krafter och resurser. Läroverket bör icke beröfvas de nederklasser, hvilka nu anses nödvändiga såsom dess underlag, och hvilkas borttagande i alla händelser skulle medföra omfattande rubbningar i deras komplicerade och ännu knappt fullt genomförda läroplan. Men ännu mindre bör det naturligtvis kunna ifrågakomma, att den lofvande utveckling uppåt, som folkskoleväsendet, trots de svåraste hinder, småningom lyckats vinna genom sina öfverbyggnader: »högre folkskolan» och »folkskolans högre afdelning», skulle på grund af främmande hänsyn hämmas och stäckas, utan bör af mångahanda skäl denna utveckling tvärtom i alldeles särskild grad blifva föremål för statens varma och kraftiga omvårdnad.

Med denna uppfattning säger det sig själf, att man med glädje hälsar ett regeringsförslag, hvars klart angifna syfte är att bereda vidsträcktare erkännande och rikligare understöd just åt folkskolans öfverbyggnader, samt att man med synnerligt intresse tager kännedom om de åtgärder, som i detta hänseende af regeringen påyrkas.

Det första spørsmål, som man härvid ställer sig, är detta: huru förhåller sig den form af folkskolans öfverbyggnader, som i propositionen ifrågasättes, till de nu bestående?

En närmare pröfning af detta spörsmål ådagalägger, att förslaget i sitt utförande icke håller allt hvad den förträffliga motiveringen lofvar. Det åsyftar — såsom departementschefen i sitt anförande till statsrådsprotokollet (s. 130) yttrar — »intet annat än en för ifrågavarande orters behof lämpligare afpassad form för statens understödjande af högre folkskolor. Eller med andra ord, den af mig tilltänkta anordningen är att anse som det slutmål, i riktning mot hvilket den högre folkskolan å vissa orter sträfvar att utveckla sig». I öfverensstämmelse härmed finner han förslagets styrka ligga däruti, att de högre folkskolornas historia (liksom äfven de statsunderstödda samskolornas) skulle peka hän mot den »kommunala mellanskolan», hvilken följaktligen vore att anse »som en organisk utveckling ur de förhandenvarande förhållandena».

Enligt hvad fortsättningen visar, skall detta yttrande emellertid icke innebära, att högre folkskolan borde enligt departementschefens mening komma att »duka under i konkurrensen med den kommunala mellanskolan», eller att den förra borde helt och hållet *uppgå* i den senare såsom i en högre och fullkomligare utvecklingsform. »Då den högre folkskolan är en för vissa orter väl afpassad och flerstädes mycket omhuldad skolform, torde», heter det tvärtom, »denna farhåga vara ogrundad, så mycket mera som de villkor, under hvilka de kommunala mellanskolorna skulle understödjas af staten, torde lägga hinder i vägen för en talrikare öfvergång från den ena skolformen till den andra.»

Jag måste tyvärr i detta afseende vara af en motsatt uppfattning.

Visserligen förhåller det sig så, att den högre folkskolan är en för vissa orter ganska väl afpassad och flerstädes äfven mycket omhuldad skolform. Men detta lär ingalunda kunna rädda hennes fortvaro, i fall den befolkning, som underhåller henne, får klart för sig, att den genom att förvandla högre folkskolan till en »kommunal mellanskola» skulle dels säkrare vinna den förmån för sina barn, hvilka så många lifligt eftertrakta, nämligen tillträde till realskoleexamen, dels för sin skola erhålla vida rikligare årligt statsbidrag, nämligen intill 4,800 kronor i stället för som nu intill 2,400 kronor. Skulle föreliggande proposition om kommunala mellanskolor vinna bifall, utan att de högre folkskolorna samtidigt komme i åtnjutande af ett *lika* kraftigt understöd från statens sida, så lider det intet tvifvel, att de senare skulle inom kort fullständigt duka under i den ytterst ojämnna täflan, som de då finge att utstå.

Redan under hittillsvarande förhållanden har, såsom departementschefen (å ss. 123 och 124) alldeles riktigt påpekat, mångenstädes förefunnits en bestämd obenägenhet mot en skolform, hvilken af staten blifvit utrustad med så få förmåner, som fallet hittills varit med högre folk-

skolan. Det är alldeles obestridligt, att om en fader gör uppoffringar för att hans son skall erhålla ett högre mått af bildning, så gör han detta icke enbart af rent bildningsintresse, utan framför allt med tanke på den större utsikt till framtida bärgning, som sonen genom sina fortsatta studier kan vinna. Hvad de ifrågavarande orternas ledande män främst eftersträfvat är därför helt visst en skola, som kan föra sina lärjungar fram till realskoleexamen, detta icke blott därför, att nämnda examen medför behörighet till inträde i en mängd fackskolor och anställning i åtskilliga statstjänster, utan framför allt på grund däraf, att realskoleexamen genom denna officiella värdering erhållit en viss kurs i den allmänna uppfattningen och därför betraktas som en viktig merit äfven vid ansökan om *enskild* tjänst. För min del instämmer jag till fullo i departementschefens åsikt, att denna tankegång hos de olika orternas befolkning, hvad man än därom må tycka, icke dess mindre är ett faktum, som man vid lagstiftningen måste taga hänsyn till.

Häraf följer, att om man anser högre folkskolan hafva en uppgift att fylla, som icke helt kan öfvertagas af den »kommunala mellanskolan» i dess nu tilltänkta skick, så måste man för den förra öppna *samma* möjligheter att erhålla statsbidrag och att föra sina lärjungar till realskoleexamen, som man yrkar för den senare. Gör man detta, kommer i samma stund den obenägenhet mot högre folkskolan, som i departementschefens anförande omnämnts, att förlora sin enda berättigade *sakliga* grund. Gör man det åter icke, är utan tvifvel genom propositionen högre folkskolans dödsdom skrifven. De nuvarande högre folkskolorna komma då att med allra första ombildas till »kommunala mellanskolor», och om nya högre folkskolor framgent upprättas, torde de få betydelse endast såsom ett slags medel att kringgå den i propositionen föreslagna bestämmelsen, att en skola ej skulle kunna i egenskap af »kommunal mellanskola» erhålla statsunderstöd, innan den under tre år haft minst tre klasser och i dessa sammanlagdt minst 18 lärjungar. På grund af denna bestämmelse skulle det för en kommun, hvars ledande män önskade en läroanstalt med 4,800 kronors statsunderstöd och rätt till anställande af realskoleexamen, befinnas vara ekonomiskt fördelaktigt att först provisoriskt upprätta en »högre folkskola» med 2,400 kronors statsbidrag och att därpå, sedan ett dylikt bidrag under de tre föreskrifna vänteåren åtnjutits, förvandla densamma till »kommunal mellanskola». Blefve det till högre folkskolan utgående högsta statsbidraget ökad från 2,400 kronor till 3,600 kronor, komme antydda omväg till erhållande af en kommunal mellanskola med därtill hörande förmåner och rättigheter måhända att för vederbörande inom kommunerna synas ännu mera lockande. Läm-

nar staten de högre folkskolorna i en sämre ställning än mellanskolorna, hjälper det sålunda icke, huru omhuldade af sin ords befolkning och huru väl afpassade för dess behof de förra än må vara; deras undergång är i alla händelser gifven. Detta antagande är mer än en farhåga, det är en visshet.

Fråga blir då, om en dylik utgång vore så synnerligen att beklaga.

Vid besvarandet af detta spörsmål gäller det naturligtvis att väl skilja mellan *namn* och *sak*. Benämningen »högre folkskola» äger ålderns företräde och är i sig själf lika lämplig som benämningen »kommunal mellanskola». Mot densamma talar egentligen endast, att ordet »folk» har en dubbel betydelse: dels af *folket i dess helhet* utan hänsyn till stånd och klass, dels af folkets lägre sociala lager, dess s. k. *underklass*. Sistnämnda betydelse, som ännu är den i dagligt tal öfvervägande, har inom vidsträckta och inflytelserika kretsar framkallat en mer eller mindre medveten obenägenhet mot hvarje skolform, i hvars namn ordet »folk» ingår såsom led, och med hänsyn till detta psykologiska faktum hafva tid efter annan förslag framställt om utbytande af benämningarna »folkskola» och »högre folkskola» mot andra: »kommunalskola», »mellanskola», »realskola» o. s. v.

Huruvida en läroanstalt heter så eller så, kan dock ej tillmätas någon *afgörande* vikt. Om sålunda den föreliggande propositionens inverkan på högre folkskolan bestode därunder, att denna skola förlorade sitt gamla namn men, med bibehållande af sin väsentliga karaktär, komme att under en ny och kanske för mången mera tilltalande benämning lefva upp i förbättrad gestalt, skulle ingen hafva anledning att beklaga dess öde. Hvad som måste undersökas är endast, huruvida den föreslagna skolarten med det nya namnet verkligen i *sak* skulle kunna ersätta högre folkskolan och gifva hvad denna förmår samt kanske något däröfver.

I flera afseenden skulle nog så blifva förhållandet. Den i propositionen förordade kommunala mellanskolan öfverensstämmer i väsentliga stycken med *den* kommunala mellanskola, hvarom förslag första gången framlades vid 1892 års riksdag genom en motion (n:o 96), väckt af undertecknad jämte hr E. Hammarlund, och som uteslutande åsyftade att blifva en organisk utveckling af högre folkskolan i enlighet med en nyare tids fordringar. Motionen, som med något utförligare motivering ånyo framlades vid 1893 års riksdag (motion n:o 111), vann då statsutskottets samt Andra Kammarens godkännande. Den afsåg upprättande af ett nytt slags undervisningsanstalter, utgörande praktiska öfverbyggnader på folk-

skolan (»realskolor», »mellanskolor», »borgareskolor»), anordnade enligt följande grunder:

1. Dessa skolors syfte bör vara att tillgodose de lärjungars bildningsbehof, hvilka vid 15—16 års ålder skola utgå i det praktiska lifvet.
2. De böra vara tillgängliga för såväl gossar som flickor samt förses med såväl manliga som kvinnliga lärarekrafter.
3. För de lärjungar, hvilka fullständigt inhämtat skolans kurs, bör anordnas en särskild afgangspröfning, hvars genomgående medför vissa rättigheter.
4. Fordringarna för inträde i första årsklassen böra vara: fyllda 12 år samt kännedom af det kunskapsmått, som en väl ordnad folkskola (enligt normalplanen litt. A) kan bibringa.
5. Undervisningen bör vara afgiftsfri.
6. Folkskollärare eller folkskollärarynna, som, på sätt Kungl. Maj:t genom särskilda bestämmelser kan finna lämpligt föreskrifva, styrkt sig äga de för undervisning vid skolan erforderliga kunskaper och färdigheter, må vid densamma kunna vinna anställning.
7. Kostnaderna för dylik skola böra bestridas dels af staten, dels af kommunen, detta enligt väsentligen samma grunder, som nu gälla för folkskolan och som af 1882 års läroverkskommitté föreslogos beträffande de då ifrågasatta »kommunalskolorna».
8. Läroverk af detta slag må kunna upprättas på alla sådana orter, där behofvet af en dylik bildningsanstalt gör sig så kännbart, att vederbörande kommun vill åtaga sig de på dess del belöpande utgifterna.

Statsutskottet hemställde, att den genom förslaget väckta frågan måtte underkastas en utredning, hvilken borde utgå från de i motionen angifna grunderna, dock att i dessa borde inryckas, att i de föreslagna skolorna skulle meddelas undervisning i *ett* främmande lefvande språk, hvarjämte utskottet ansåg, att det äfven, på sätt i motionens motivering blifvit antydt, kunde ifrågasättas, huruvida icke barn från annat distrikt än det, där kommunal mellanskola vore belägen, borde äga tillträde till densamma mot erläggande af någon mindre afgift. Statsutskottets utlåtande vann Andra Kammarens bifall.

Sammanställer man med ifrågavarande förslag till upprättande af kommunala mellanskolor det nu af Kungl. Maj:t i samma syfte framlagda, träder det genast i dagen, att *hufvudkaruktären* i stort sedt är densamma.

Enligt det nya förslaget liksom enligt det gamla skulle den kommunala mellanskolan blifva en öfverbyggnad på den egentliga folkskolan samt i afseende å inträdesfordringarna förutsätta det kunskapsmått, som inhämtas i högsta årskursen af folkskola, anordnad enligt gällande normalplans typ litt. A. Till yttermera visso yrkas i den kungl. propositionen, att bland villkoren för beviljande af statsunderstöd åt kommunal mellanskola måtte intagas, att på ort, där sådan skola är upprättad, skall

finnas folkskola på dylikt sätt anordnad — en bestämmelse, som innebär en mycket värdefull förbättring.

Äfven med afseende å *målet* för den kommunala mellanskolans undervisning råder i väsentliga stycken öfverensstämmelse mellan det gamla förslaget och det nya. Enligt det förra skulle skolans syfte vara att tillgodose de lärjungars bildningsbehof, hvilka vid 15—16 års ålder utgå i det praktiska lifvet, och såsom garanti för att detta syfte vunnes, borde för de lärjungar, hvilka fullständigt inhämtat skolans kurs, anordnas en särskild afgangsexamen (en »allmänt medborgerlig bildningspröfning»), hvars genomgående medförde vissa rättigheter. Förslaget om inrättande af en dylik pröfning gjordes under de följande åren till föremål för lifligt meningsbyte, upptogs i modifierad form i den senaste stora läroverkskommitténs betänkande samt i Kungl. Maj:ts läroverksproposition år 1904 och blef slutligen förverkligadt i den s. k. realskoleexamen.

Tvärtemot hvad ursprungligen varit afsedt kom denna examen att inefatta icke *ett* obligatoriskt främmande språk utan *två* sådana samt blef förlagd icke till åldersstadiet 15—16 år utan till ett stadium, som är mer än ett år högre. I sitt anförande till statsrådsprotokollet (ss. 126, 127) erinrar departementschefen visserligen därom, att för kvinnliga lärjungar vid statens samskolor endast *ett* främmande språk nu är obligatoriskt, att vid läroverken realskoleexamen kan afläggas med betyget »underkänd» i ett eller två ämnen, samt att kunskap i två främmande språk *icke* är erforderlig å samtliga de lefnadsbanor, till hvilka realskoleexamen medför behörighet, och han förklarar sig på grund häraf vilja taga under ompröfning, huruvida ej realskoleexamen må kunna afläggas med endast ett främmande språk. Men äfven om de starka önsknigar, som särskildt af målsmännen för folkskolans öfverbyggnader blifvit härom uttalade, sålunda skulle sent omsider vinna beaktande, torde man dock, med hänsyn till den läggning realskoleexamen i det hela erhållit, knappast böra räkna på att mellanskolans lärokurs i allmänhet skall med säkerhet vara inhämtad på *tre* år, såsom i förslaget från 1892 och 1893 var förutsatt, och i den kungl. propositionen har på grund häraf måst antagas, att mellanskolan skulle komma att bestå af *minst* tre klasser, sannolikt *fyra*.

Vidare skall såväl enligt det nya förslaget som enligt det gamla den kommunala mellanskolan vara afsedd för *såväl gossar som flickor* samt hafva både manliga och kvinnliga lärarekrafter. Af ordalagen i den kungl. propositionen att döma, skulle emellertid på viss ort kommunal mellanskola kunna inrättas såsom uteslutande goss-skola eller uteslutande flickskola, hvadan det på ifrågavarande ort kunde tänkas inträffa, att i ena fallet flickorna och i andra fallet gossarna blefve alldeles utestängda från

erhållande af mellanskoleundervisning. Lämpligheten af en dylik frihet torde möjligen kunna medgifvas i fråga om sådana kommuner, som äga vilja och förmåga att underhålla åtminstone *två* mellanskolor, en för gossar och en för flickor, men knappast i fråga om andra.

Slutligen öfverensstämmer det nya förslaget om kommunala mellanskolor med det gamla äfven däruti, att läroanstalter af ifrågavarande art skulle kunna upprättas på *alla* sådana orter, där behovet däraf gjort sig så kännbart, att vederbörande kommun ville åtaga sig de på dess del belöpande utgifterna. Enligt förslaget från 1892 och 1893 skulle kostnaderna för en kommunal mellanskola fördelas på stat och kommun enligt väsentligen samma grunder, som gälla för folkskolan. Enligt propositionen åter skulle statsunderstödet utgå med 1,200 kronor för årsklass, dock lägst med 3,600 kronor och högst med 4,800 kronor (oberäknadt 600 kronor såsom särskildt bidrag för undervisningen i huslig ekonomi), hvaremot kommunen borde vara skyldig att anslå de medel, som utöfver skolans öfriga inkomster erfordrades, för att skolan under den tid, för hvilken statsunderstöd sökes, skulle till sitt förfogande hafva tjänliga undervisningslokaler och erforderlig undervisningsmateriell samt kunna på föreskrifvet sätt bestrida lärarekrafternas aföning och bidraga till deras pensionering. I fråga om statsunderstödet belopp skulle således den nya kommunala mellanskolan blifva betydligt mera gynnad än högre folkskolan varit.

Om i nu nämnda hänseenden det föreliggande förslaget ganska väl öfverensstämmer med det för femton år sedan framlagda samt delvis till och med utgör en förbättring däraf, finnes det å andra sidan vissa punkter, där afvikelserna äro särdeles betydande samt tillika i hög grad betänkliga. Hit höra bestämmelserna om *terminsafgifter*, om *lärarekompetensen* och om *skolornas ledning* samt i samband härmed *anslagets plats i riksstaten*.

Terminsafgifterna. I det äldre förslaget hade en af hufvudgrunderna för de kommunala mellanskolorna följande lydelse: »Undervisningen bör vara afgiftsfri». År 1893 godkände, såsom redan blifvit nämnt, såväl statsutskottet som Andra Kammaren denna punkt, dock med tillägg, att det kunde ifrågasättas, huruvida icke barn från annat distrikt än det, där en sådan skola vore belägen, borde äga tillträde till densamma mot erläggande af någon lägre afgift. Måhända tala öfvervägande praktiska skäl för ett dylikt mindre betydande undantag från kostnadsfrihetens princip, men i öfrigt måste denna orubbligen fasthållas, såvida ej grund-

tanken i hela förslaget om öfverbyggnader på folkskolan skall gå förlorad. Denna grundtanke är nämligen den, att *vägen till högre bildning måste, hvad skolväsendets anordning vidkommer, hållas öppen för hvarje studiebegåfvadt barn i samhället*, alltså äfven för sådana, hvilka till följd af föräldrarnas ringa ekonomiska omständigheter icke kunna begagna sig af allmänna läroverket, utan äro hänvisade till folkskolan. Svårigheterna för barn af ifrågavarande art att få följa sin studiehåg och utveckla sina anlag äro i allmänhet så stora, att för dem, liksom för deras mera gynnade likar vid läroverken, helst borde inrättas *studiestipendier*. Att afsiktligt lägga hinder i deras väg genom att afkräfva dem terminsafgifter borde aldrig sättas i fråga. Vid läroverken och andra högre skolor, där de verkligt fattiga barnen utgöra ett mindretal, kan det vara någon mening i att skilja mellan »helbetalande» och »halfbetalande» och »frielever», men i folkskolan och dess öfverbyggnader, där begreppet »medellöshet» äger en annan och vida bistrare innebörd, skulle hvarje afgift, huru obetydlig den än kunde förefalla den med förhållandena obekante, blifva en damm, som obarmhärtigt afstängde tillströmningen från det stora sociala bottenlagret. Täfflingen om tillträde till folkskolans öfverbyggnader måste vara absolut fri; frågan om intagning eller icke-intagning måste här afgöras uteslutande på grund af de täflandes personliga företräden med afseende på begåfning, flit och uppförande. Fasthålles icke detta, så är den kommunala mellanskolan i egenskap af öfverbyggnad på folkskolan till själfva sitt väsende förfelad.

I betraktande häraf måste det anses som ett särdeles svårt missgrepp, att bland grunderna för den kommunala mellanskolan blifvit i propositionen upptagen en så lydande bestämmelse: »Därest terminsafgifter upptagas af lärjungarna, äger Kungl. Maj:t bestämma, om och i hvilken omfattning befrielse från eller nedsättning i sådana afgifter skall äga rum». Härmed skulle vara öfverlätet åt de inom kommunen styrande att besluta, huruvida terminsafgifter skulle åläggas lärjungarna eller icke, och det är fara värdt, att dylika afgifter i många fall skulle af vederbörande befinnas lämpliga, om icke för annat, så för att hålla tillbaka de barn, som folkskolans öfverbyggnader åsyfta att hjälpa fram. Vill man förhindra, att den kommunala mellanskolan härigenom göres till något helt annat, än hon bör vara, måste det ganla krafvet på kostnadsfri undervisning orubbadt vidhållas.

Lärarekompetensen. I hög grad ofullständiga äro propositionens upplysningar om beskaffenheten af de lärarekrafter, hvilka vid de föreslagna

mellanskolorna tänkas använda. En af de föreslagna hufvudgrunderna antyder, att både manliga och kvinnliga lärare borde förekomma. Beträffande de *kvinnliga* lärarnas kompetens meddelas, att vid mellanskola rätt till anställning med lönetursberäkning skulle tillkomma:

den som aflagt de prof, hvilka erfordras för behörighet till ordinarie ämneslärarinnetjänst vid allmänt läroverk;

den som aflagt de prof, hvilka erfordras för behörighet till ordinarie ämneslärarinnetjänst vid folkskola;

den som genomgått af Kungl. Maj:t för ändamålet godkändt enskildt lärarinneseminarium;

den som på annat sätt än här sägs förvärfvat motsvarande utbildning och därför af Kungl. Maj:t fått sig tillerkänd ifrågavarande förmån.

Härtill kan läggas, att för uppflyttning i högre lönegrad vid mellanskola kvinnlig lärare skulle äga att tillgodoräkna sig tjänstgöring, som blifvit fullgjord ej blott vid under läroverksöfverstyrelsens inseende ställd undervisningsanstalt eller vid folkskoleseminarium utan ock vid folkskola.

För bedömande af dessa kompetensfordringars lämplighet torde man böra sammanställa dem med de numera för högre folkskolan föreskrifna. Enligt dessa kan vid högre folkskola såsom ordinarie anställas:

den som förvärfvat behörighet till adjunktstjänst vid allmänt läroverk eller folkskoleseminarium;

den som erhållit godkändt afgangsbetyg från högre lärarinneseminarium;

den som blifvit genom intyg om genomgången pröfning väl vitsordad för studier vid universitetet samt antingen med godt vitsord genomgått den praktiska öfningskursen vid ett folkskoleseminarium eller på annat af Kungl. Maj:t godkändt sätt förvärfvat sig undervisningsskicklighet;

den som med goda vitsord genomgått folkskoleseminarium samt därefter med hänsyn till fortsatta studier eller väl vitsordad tjänstgöring vid högre folkskola eller högre afdelning af folkskola eller annan motsvarande undervisningsanstalt blifvit af Kungl. Maj:t förklarad behörig att antagas till ordinarie lärare vid högre folkskola.

Af jämförelsen framgår, att hvad *folkskollärlärlarinn*a angår, kompetensen för högre folkskola öfvergår och i sig innefattar kompetensen för kommunal mellanskola. Det synes då naturligt, att en folkskollärlare, som äger samma kompetens för högre folkskola, likaledes borde vara behörig till anställning vid mellanskolan.

Möjligen är detta ock propositionens mening. Härom är dock svårt att döma, enär den i det stycket iakttaget fullständig tystnad. *Inga* kompetensfordringar finnas nämligen angifna för mellanskolornas manliga lärare. Följaktligen skulle vid dessa skolor kunna »med full tjänstgöring» anställas lärare, hvilka icke äro behöriga att söka ordinarie plats vid högre folkskola. Af vissa uttryck i departementschefens anförande till statsråds-

protokollet vill det emellertid förefalla, som om han snarast tänkt sig mellanskolans manliga lärare (med full tjänstgöring) alldeles likställda med de nuvarande manliga lärarna vid privatskolorna. I så fall komme gifvetvis att om mellanskolorna gälla hvad i anförandet (å s. 134) med rätta yttras om privatskolorna, nämligen att under nuvarande förhållanden anställningen vid dem är för lärarinnorna deras egentliga lefnadsuppgift och lefvebröd, »för lärarna åter mestadels en *öfvergångsplats* till anställning i statens tjänst».

Att mellanskolorna skulle vara väl betjänta med en manlig lärarkår enbart af denna art, synes föga sannolikt. Förmodligen skulle man snart göra den erfarenheten, att icke ens på detta område de *minst* framstående förmågorna inom en högre kompetenskategori äro att föredraga framför de *mest* framstående förmågorna inom en lägre, samt att man i allmänhet knappast har att vänta mera af personer, hvilka ej kunnat vinna befordran till läroverket och därför måst nöja sig med anställning vid kommunal mellanskola, än af personer, för hvilka i motsats härtill sistnämnda anställning i sig själf utgjort en eftersträfvansvärd befordran.

Här gäller säkerligen samma betraktelsesätt, som tagit sig uttryck i de ord, hvarmed departementschefen föregående år motiverade de af honom föreslagna kompetensbestämmelserna för lärare och lärarinnor vid högre folkskolor.

Att personer — yttrade han då — som äro behöriga att söka adjunksbefattning vid allmänt läroverk eller folkskoleseminarium, äfven böra vara kompetenta för här ifrågakarande tjänster, synes mig vara uppenbart. Men jag anser, att det äfven skulle vara till fördel för den högre folkskolan, särskildt med hänsyn till denna skolas ställning såsom öfverbyggnad på den egentliga folkskolan, *om till lärare vid de högre folkskolorna kunde förvärfvas de mest framstående bland folkskolans lärare*. Hit skulle räknas sådana lärare, som visat, att de, efter att hafva genomgått folkskoleseminarium, vidare utbildat sig, vare sig genom fortsatta studier eller under företagna resor eller ock genom väl vitsordad tjänstgöring vid högre afdelning af folkskola eller såsom extra ordinarie vid högre folkskola. Frågan om sådana folkskollärares behörighet till lärarebefattning vid högre folkskola torde emellertid i hvarje särskildt fall böra blifva föremål för Kungl. Maj:ts pröfning.

Alldeles samma tankegång låg ock till grund för den bestämmelse i mellanskoleförslaget af 1892 och 1893, hvilken uttalade såsom önskemål, att folkskollärare eller folkskollärarinna, som, på sätt Kungl. Maj:t genom särskilda bestämmelser kunde finna lämpligt föreskrifva, styrkt sig äga de för undervisning vid mellanskolan erforderliga kunskaperna och färdigheterna, borde vid densamma kunna vinna anställning.

Fasthålles denna tankegång, hvars riktighet sväriligen lärar kunna bestridas, kommer man till den slutsatsen, att viss kompetens måste be-

stämmas för manliga lärare med full tjänstgöring vid kommunal mellanskola samt att fordringarna på både manliga och kvinnliga lärare måste höjas till öfverensstämmelse med dem, som nu gälla för lärare och lärarinnor vid högre folkskola.

Mellanskolans styrelse och ledning. Då förslaget om kommunala mellanskolor år 1892 först framkom, var meningen den, att liksom dessa skolor i allt annat afsågo att vara en organisk utveckling af de högre folkskolorna, så borde de ock i fråga om sin styrelse och ledning närmast jämnställas med dessa. Härtill syntes så mycket större skäl föreligga, som högre folkskolan i nämnda hänseende haft att glädja sig åt en frihet, som man ej borde i onödan kringskära. Denna frihet har ock allt hittills blifvit åt högre folkskolan bevarad, i det uti gällande föreskrifter endast finnes stadgadt, att högre folkskola skall vara försedd med ett af Kungl. Maj:t godkändt reglemente, genom hvars innehåll garanti kunnat vinnas, att hvarje dylik skola blifvit underkastad den kontroll och de bestämmelser i öfrigt, som Kungl. Maj:t funnit godt föreskrifva. Att den brist på sträng uniformitet, som på grund häraf varit rådande, skulle ländt högre folkskolan till skada, har man icke förnummit. Pröfningen af ansökningar om statsbidrag åt högre folkskolor är som bekant öfverlåten åt vederbörande länsstyrelser.

För nu ifrågasatta kommunala mellanskolor föreslår emellertid Kungl. Maj:t, att de skola stå under inseende af öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk. Såsom skäl härför andrages i propositionens motivering (s. 129), att på så sätt säkerhet skulle erhållas, »att ingen skola understödjes, med mindre den i afseende å resultatet af dess verksamhet är någorlunda likställd med statens realskolor».

Om med »resultatet af dess verksamhet» menas det slags resultat, som en slutexamen afser att vitsorda, må villigt medgifvas, att enär läroverksöfverstyrelsen är den myndighet, som har att leda och öfvervaka realskoleexamen, det ock är i sin ordning, att de kommunala mellanskolorna *med afseende å nämnda examens bedömande* ställas under läroverksöfverstyrelsens kontroll.

Men att af denna omständighet ensam draga den slutsatsen, att samma skolor då äfven måste i *hela sin verksamhet för öfrigt* med nödvändighet sortera under läroverksöfverstyrelsen, vore att alltför mycket skatta åt den hos oss gängse öfvervärderingen af examensväsendet och att drifva konsekvensmakeriet rent af i det orimliga. Det är ju dock för folkskolans öfverbyggnader, som den allmänt medborgerliga bildningspröfning, hvilken 1904 tog gestalt i »realskoleexamen», först föreslagits; denna exa-

men hade vid dem kunnat komma till stånd, äfven om en läroverksöfverstyrelse aldrig blifvit beslutad, och visst är, att rättighet till densamma anställande *måste* komma att medgifvas skolor, hvilka i öfrigt icke stå och enligt sakens natur icke heller kunna stå under de allmänna läroverkens specialstyrelse. Om exempelvis folkskolestyrelserna i Stockholm, Göteborg eller Malmö skulle såsom öfverbyggnad på egentliga folkskolan inrätta en mellanskolekurs, hvilken bibringade sina lärjungar de kunskaper och färdigheter, som erfordras för afläggande af realskoleexamen (något som redan skett eller snart torde komma att ske), så lär det väl näppeligen från Kungl. Maj:ts sida blifva ifrågasatt, att de skulle förvägras anställa sådan examen, lika litet som att de af dem inrättade mellanskolekurserna borde i annat afseende, än hvad själfva examenskontrollen angår, ställas under läroverksöfverstyrelsens inseende.

Skulle öfvervakandet af realskoleexamen anses vara af så utomordentlig vikt, att det ovillkorligen måste föra med sig full myndighet öfver hvarje skola, vid hvilken denna examen afläggas, erhöles folkskolestyrelserna på flera orter snart en mycket egendomlig dubbelställning, i det de med afseende å skolans och undervisningens anordning komme att lyda dels (genom folkskoleinspektörerna) under ecklesiastikdepartementets folkskolebyrå, dels (genom läroverksöfverstyrelsen) under samma departements läroverksbyrå. I längden vore en dylik dubbelställning naturligtvis omöjlig att uppehålla; alla vännar af ordning och reda skulle inom kort samlas i krafvet på en gemensam ledning för skolväsendet i dess helhet, och enär den nuvarande läroverksöfverstyrelsen organiserats med alldeles särskild hänsyn till läroverken och ensamt genom dem är öfverhopad med arbete, blefve det nödvändigt att för det nya uppdraget göra densamma vida talrikare och gifva den en betydligt ändrad sammansättning. Känner man sig icke fullt förvissad, att detta är den enda riktiga vägen för ordnandet af vårt skolväsendes framtida förvaltning, gör man säkerligen klokast i att tills vidare låta läroverksöfverstyrelsens myndighet öfver folkskolans öfverbyggnader inskränka sig till öfvervakandet af vid dem aflagd realskoleexamen.

Anslaget plats i riksstaten. Då enligt departementschefens uttalande (s. 130) det af honom framlagda förslaget om kommunala mellanskolor intet annat åsyftar än en för vissa orters behof lämpligare afpassad form för statens understödjande af högre folkskolor, borde det för de kommunala mellanskolorna begärda anslaget å 85,000 kronor naturligtvis icke hafva sammanförts med anslagen för högre flickskolor, enskilda läroverk och enskilda lärarinneseminarier. Sin rätta plats har det uppenbarligen

icke under samma rubrik som dessa anslag, med hvilka det saknar all inre förvantskap, utan snarare vid sidan af det beslåktade anslaget för högre folkskolor. Af alldeles samma skål som detta synes det ock rätteligen böra hafva karaktären af förslagsanslag.

Söker man gå till botten med föreliggande ärende, torde man svårigen kunna undgå den öfvertygelsen, att »kommunal mellanskola», »högre folkskola» och »folkskolans högre afdelning» egentligen endast äro olika modifikationer af samma sak, och att det riktigaste följaktligen vore att sent omsider taga under ompröfning, huruvida de ej i betraktande af sin beslåktade natur lämpligen kunde sammanföras i en gemensam grupp och tillerkännas lika ställning i förhållande till stat och kommun samt ordnas enligt väsentligen öfverensstämmande hufvudgrunder. I alla händelser synes det, som om hänsyn till nödig varsamhet bort bjuda, att samtidigt med de kommunala mellanskolornas uppförande å riksstaten den ändringen i villkoren för bidrag till högre folkskolor vidtagits, att årsunderstödet för tre klasser af högre folkskola bestämts till 3,600 kronor och för fyra klasser till 4,800 kronor. Tyvärr lär efter den ordinarie motionstidens utgång motion om en dylik ändring ej kunna väckas, ehuru den efter min mening måste anses som en nödvändig konsekvens af föreliggande proposition.

Med stöd af hvad sålunda blifvit anfördt tillåter jag mig hemställa, att Riksdagen måtte i anledning af Kungl. Maj:ts proposition n:o 163

dels å riksstaten under åttonde hufvudtiteln, men utan samband med de i nämnda proposition åskade anslagen till högre flickskolor, enskilda läroverk och enskilda lärarinneseminarier, uppföra ett särskildt förslagsanslag med titel: *kommunala mellanskolor* å 85,000 kronor; dels godkänna följande grunder och villkor för tilldelande af understöd från samma anslag:

1. Af anslaget till kommunala mellanskolor må understöd kunna utgå till skolor, som utgöra öfverbyggnader på den egentliga folkskolan och i afseende å inträdesfordringarna förutsätta det kunskapsmått, som inhämtas i högsta årsklassen af folkskola, anordnad enligt gällande normalplans typ litt. A.

2. På den ort, där skolan är upprättad, skall finnas folkskola, anordnad enligt gällande normalplans typ litt. A.

3. Skolan skall omfatta minst tre årsklasser utöfver den egentliga folkskolan och i dessa klasser under de senaste tre åren haft i medeltal sammanlagdt minst 18 lärjungar.

4. Hvarje årsklass skall i läroämnena åtnjuta skild undervisning.

5. Vid skola, däri gossar undervisas, skall finnas minst en manlig lärare med full tjänstgöring, och vid skola, däri flickor undervisas, skall finnas minst en kvinnlig lärare med full tjänstgöring. Har kommun endast en kommunal mellanskola, skall denna vara afsedd för såväl gossar som flickor.

6. Undervisningen skall fortgå under minst 36 läsveckor om året, påsk- och pingstferier samt tillfälliga lofdagar inberäknade.

7. För anställning såsom ämneslärare eller ämneslärarinna vid kommunal mellanskola fordras samma kompetens som för anställning såsom ordinarie lärare eller lärarinna vid högre folkskola.

8. Kommunen skall anslå de medel, som utöfver skolans öfriga inkomster erfordras, för att skolan under den tid, för hvilken statsunderstöd sökes, skall till sitt förfogande hafva tjänliga undervisningslokaler och erforderlig undervisningsmateriél samt kunna aflöna de vid skolan anställda lärare och lärarinnor enligt de i sådant afseende stadgade grunder, hvarjämte kommunen skall bidra till lärares och lärarinnors pensionering enligt de grunder, som framdeles må varda stadgade.

9. Skolan skall vara försedd med ett af Kungl. Maj:t godkänt reglemente. Vid skolan anställd realskoleexamen skall stå under inseeende af öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk.

10. Undervisningen skall vara afgiftsfri, dock att för lärjungar från annan kommun än den, som upprättat skolan, afgift må kunna få uppbäras till belopp som i reglementet föreskrives.

11. Statsunderstödet till kommunala mellanskolor må kunna utgå, därest skolan omfattar tre årsklasser utöfver den egentliga folkskolan, med högst 3,600 kronor och, därest skolan omfattar flera sådana klasser, med högst 4,800 kronor, hvarjämte skola, däri flickor undervisas, må kunna erhålla ett särskildt understöd till undervisning i huslig ekonomi, ej öfverstigande 600 kronor, allt för år räknadt.

12. Samskola, som för 1908 åtnjutit understöd från anslaget till högre skolor för kvinnlig ungdom, må, ändock hon icke utgör öfverbyggnad på den egentliga folkskolan eller i afseende å inträdesfordringarna förutsätter det kunskapsmått, som inhämtas i högsta årskursen af folkskola, anordnad enligt gällande normalplans typ litt. A, kunna komma i åtnjutande af understöd från anslaget till kommunala mellanskolor. Sådant understöd må

ock, på de villkor k. m:t äger bestämma, intill utgången af år 1911, tilldelas samskola, som för 1908 åtnjutit understöd från anslaget till högre skolor för kvinnlig ungdom, ändock att här i punkterna 2—11 stadgade villkor ej till alla delar uppfyllas, dock under förutsättning att kommunen eller enskilda donatorer till skolans uppehållande lämna ett bidrag, hvars värde för år räknadt uppgår till minst samma belopp som statsunderstödet.

dels godkänna de af Kungl. Maj:t föreslagna grunderna för lärarepersonalens aflöning, dock med det tillägg, att hvad däruti föreskrifves angående kvinnliga föreståndare, ämneslärare, timlärare och öfningslärare måtte i tillämpliga delar gälla äfven angående manliga.

Stockholm den 22 april 1908.

Fridtjuv Berg.